

VRŠNJAČKO NASILJE – BULLYING KOD UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA*

Vesna Gojković*

Leposava Vukičević

Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad

Bullying (eng. bullying) podrazumeva svaki oblik nasilja, fizičkog ili mentalnog. Problem definisan u ovom radu je bio da se ispituju relacije između disciplinskog usmerenja, vaspitnog stila roditelja i izloženosti vršnjačkom nasilju na pojavu agresivnosti, odnosno bullyinga kod mladih u srednjim školama. Cilj istraživanja je definisan da osim detekcije hipotetisanih relacija, doprinesemo izradi edukacionih i terapijskih programa u radu sa adolescentima, kako onim koji čine nasilje, tako i onim koji ga trpe. Uzorak je činilo 200 beogradskih srednjoškolaca oba pola, starosti između 15 i 19 godina. Merni instrumenti korišćeni u ovom istraživanju su konstruisani od strane autora za potrebe ovog istraživanja. Podaci su statistički obrađeni primenom faktorske analize, a izdvojeni faktori su potom korelirani Pirsonovim modelom. Rezultati istraživanja su potvrdili da postoji visok stepen fizičkog i verbalnog nasilja između učenika srednjih škola i da fizičko nasilje uglavnom čine mladići a verbalno i socijalno devojke. Utvrđeno je da nasilničko ponašanje značajno korelira sa prethodnom viktimizacijom. Takođe, afektivna komponenta ima veći značaj u formiranju nasilničkog identiteta nego biheavioralna, kao i da efekti kazne i izostanka gratifikacije imaju slično dejstvo. Disciplinske mere u školi koreliraju sa verbalnim i socijalnim nasiljem, ali ne i sa fizičkim.

KLJUČNE REČI: vršnjačko nasilje / vaspitni stil roditelja / disciplinsko usmerenje

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke RS, broj 47011

* Email: v.gojkovic@open.telekom.rs

UVOD

Problem nasilničkog ponašanja kod dece i adolescenata je tema koja poslednjih nekoliko godina¹ posebno zaokuplja pažnju kako laičke tako i stručne javnosti. Razlog tome nije samo porast broja dece koja ispoljavaju antisocijalne i asocijalne oblike ponašanja, nego i zvanični statistički izveštaji koji ukazuju na to da su se značajno promenili i kvalitet i sociodemografske odlike agresivnih juniora: oni su surovi, brutalni, ne pokazuju osećanja krivice i kajanja, beskrajno uživaju u terorisanju žrtava, i pri tome izražavaju jasnu i snažnu potrebu da se svi ti akti medijski eksponiraju (putem mobilnih telefona, čime se naravno produžava patnja žrtve). U svemu tome učestvuju i devojke.

S druge strane, psihološka slika žrtve se kroz vremensku dimenziju nije značajno promenila, osim što je u savremenim uslovima dodatno viktimizirana intezivnim, dugotrajnim i "odloženim" javnim poniženjem. Zajednička odlika nasilnika i žrtve jeste postojanje začaranog kruga koji se teško prekida, a jedan od razloga je taj što postoji problem u prepoznavaju različitih formi nasilja (najpre od strane same žrtve, koja često koristi defanzivne *self* mehanizme u odbrani telesnog i emocionalnog integriteta).

Stoga je primarno jasno definisanje vršnjačkog nasilja, šta ga čini i kako se identifikuje.

Nakon tragičnog masakra 1999. godine u jednoj srednjoj školi u Americi, kada su dva učenika ubila 13 i ranila 24 učenika (nakon čega su izvršili samoubistvo), američka centralna agencija angažuje preko 30 psihologa koji imaju zadatak da analiziraju nasilje u školama. Prema njihovom izveštaju, 60 do 80% učenika je bilo izloženo fizičkom i/ili mentalnom nasilju, koje je označeno kao vršnjački *bullying*. Od tada se ovaj konstrukt primarno odnosi na školsko nasilje. *Bullying* se operacionalizuje kao svesna, željena i namerna neprijateljska aktivnost, čija je svrha povrediti, izazvati strah kroz pretnje ili daljnjom agresijom izazvati zastrašenost (Coloroso, 2004). Farington vršnjačko nasilje definiše kao bilo koji oblik fizičkog ili psihičkog učestalog nanošenja štete od strane moćnijeg i snažnijeg učenika (ili grupe učenika) prema slabijem učeniku (prema: Sinobad, 2005).

Nasilje može biti verbalno (ruganje, omalovažavanje, pretnje), fizičko (udaranje, guranje), psihološko (pretnje pogledima, praćenje, maltretiranje) i socijalno (isključivanje iz grupe vršnjaka, ignorisanje, širenje zlobnih tračeva).

¹ Činjenica je da u našoj zemlji sve do 2006. godine nije postojao ozbiljan i sistematski pristup naučnim istraživanjima pojave vršnjačkog nasilja.

Neki autori međutim, ove tipove nasilja objedinjuju u dve osnovne grupe – fizičko (telesno) i psihološko (emocionalno, verbalno i socijalno). Neopravdanost takvog ponašanja se sastoji u nelegitimnosti, nezasluzenosti, prekomernosti ili neprimerenosti takvog postupka.

To nije haotičan ili nasumičan akt, to je proces u okviru koga se mogu identifikovati četiri osnovna elementa :

1. nesrazmernost moći: zlostavljač je jači, stariji, popularniji ili je u grupi;
2. namera povređivanja: počinitelj uživa u nanošenju povrede drugoj osobi, bilo da je ona fizička, emocionalna ili i jedno i drugo;
3. pretnja daljom agresijom: i onaj koji nanosi povrede i povređivani znaju da će se taj proces nastaviti i da se neće sam od sebe prekinuti;
4. prestravljenost: zlostavljana deca se osećaju bespomoćno, preplašeno i nezaštićeno, dok zlostavljač zna da ga ništa ne može sprečiti i da može i dalje da uživa u vršenju nasilja i stvorenom osećanju bespomoćnosti.

Prema bergenskoj studiji (Olweus,1988), nasilništvo ili viktimizacija se definiše kao ponovljena i trajna izloženost učenika negativnim postupcima od strane drugih učenika. Navedena studija je pokazala da 15 do 20% učenika učestvuje u vršnjačkom zlostavljanju, bilo kao žrtve bilo kao nasilnici. Izlovena su dva tipa nasilnika i dva tipa žrtve:

Nasilnici prvog tipa označeni su kao "tipični" nasilnici koji biraju žrtvu i predvode (grupnu) akciju, fizički su snažni, uživaju u žrtvinoj bespomoćnosti, agresivni su i prema odraslima, nemaju osećanja kajanja i krivice. Drugi tip nasilnika su sledbenici opisanog lidera, koji su neretko strašljivi, ali se priključuju akcijama zlostavljanja da bi bili prihvaćeni od strane vođe i ostalih članova ili da bi izbegli sopstvenu viktimizaciju.

Žrtve prvog tipa su pasivne i podložne nasilju, dok su žrtve drugog tipa (ima ih u manjem broju) provokativne, hiperaktivne, koje iritiraju i provociraju agresivnu ili odbacujuću reakciju okoline.

U Tuzli je pre dve godine pod pokroviteljstvom Evropske unije, sprovedeno obimno istraživanje o nasilju između školske dece, i autori su, između ostalog, identifikovali neke osobine nasilne dece kao i najvažnije osobine dece koja su žrtve nasilja.

Nasilnici vole da dominiraju, nemaju sposobnost sagledavanja problema sa aspekta druge osobe, ne biraju sredstva da bi postigli cilj, nemaju sposobnost empatije, zlostavljaju kada nema kontrole starijih osoba (ili nekog autoriteta), odgovornost za svoje postupke (vršenje nasilja) prebacuju na žrtvu, uživaju u patnji. Sve navedene odlike pripadaju dijagnostičkom

taksonu psihopatije, konstrukt koji definiše Robert Hare, na čijim polovima se nalaze antisocijalni poremećaj ličnosti i narcistički poremećaj ličnosti.

S druge strane, deca koja su izabrana kao žrtve, imaju samo jednu zajedničku osobinu, a to je da ih je nasilnik iz nekog razloga odabrao. Isti tim istraživača navodi nekoliko mogućih kriterijuma koji vode nasilnika u izboru žrtve: novo dete u naselju, marginalizovano dete (niže socijalno ili ekonomsko poreklo), druge verske ili rasne i etničke pripadnosti, dete koje je po prirodi povučeno, submisivno, koje otvoreno pokazuje znake straha i beži od dodira sa drugima; to su traumatizovana deca, deca koja se ističu uspehom ili nekim talentom, deca koja odstupaju zbog fizičkog izgleda ili nekog telesnog nedostatka.

Većina psiholoških tekstova koji se bave problemom nasilničkog ponašanja dece, poziva se na socijalno-psihološke etiološke faktore. Najčešće se navode ratne i poratne godine na našim prostorima², kao i teška (sve teža i neizvesnija) ekonomska situacija, ali i raspad vrednosno – moralnih sistema koji prate navedena dešavanja. Prvenstveno, naglašava se uticaj disfunkcionalnih porodičnih odnosa, distorzije morala inkorporirane u sistem vaspitanja, a nešto manje (ali ne i manje značajno) uticaj elektronskih medija. Svi ovi faktori istovremeno deluju i na to da se otežano prepoznaju aberantne forme ponašanja, mišljenja i emocija. Tako na primer, makijavelistički stil komuniciranja i načina suživota više niko ne dovodi u pitanje kao stvar izbora, nego se smatra socijalno inteligentnim ponašanjem. Osećanje savesti kroz kajanje i unutrašnju kontrolu ponašanja, racionalizovano je površnim, "meksičko-španskim" zašeceranim oblicima ispraznog pokazivanja emocionalne "topline" i konformističke bliskosti sa drugim ljudima. Kultura posedovanja, umesto bazičnog osećanja pripadanja, proklamovanje ideologije "imati" umesto humanog osećanja "biti", doveli su do toga da se narcizam smatra poželjnim oblikom ponašanja³.

Pored sociokulturnih etioloških faktora, juvenilna agresivnost je korelirana sa traumatizacijom u okviru primarne porodice, naročito sa aspekta psihopatologije. U fokusu ovih istraživanja najčešće je bilo zlostavljanje i zanemarivanje od strane roditelja. Rezultati su pokazali da je prosečan broj nepovoljnih iskustava u detinjstvu statistički značajno veći kod grupe psihijatrijskih bolesnika u celini, kao i kod pojedinačnih grupa psihijatrijskih bolesnika, u odnosu na grupu zdravih ispitanika ($p < 0.001$), da postoji

² Ipak, ostaje nejasno otkud ista tendencija porasta i u ekonomski razvijenim zemljama, koje nisu imale ratnog iskustva, čak ni u daljoj prošlosti.

³ Prema najnovijim izmenama dijagnostičkog klasifikacionog sistema Američke psihijatrijske asocijacije, narcistički poremećaj ličnosti je izbrisan sa liste poremećaja ličnosti.

statistički značajno veća vrednost u skor u fizičke agresivnosti kod bolesnika izloženih nepovoljnim iskustvima u detinjstvu u odnosu na bolesnike koji im nisu bili izloženi ($p < 0.05$), kao i da su skorovi na skali fizičke agresivnosti u pozitivnoj korelaciji sa brojem nepovoljnih iskustava ($p < 0.05$), (Samardžić i sar., 2010). Višestruka nepovoljna iskustva u detinjstvu povezana su sa psihotičnim i nepsihotičnim poremećajima i alkoholizmom u odraslom dobu, te predstavljaju važan faktor rizika od psihijatrijskog morbiditeta. Nepovoljna iskustva su takođe u pozitivnoj korelaciji sa stepenom fizičke agresivnosti kod psihijatrijskih bolesnika.

Problem sa ovim tipom izvođenja argumenata je u tome što se istim etiološkim faktorima objašnjavaju različite forme psiholoških aberacija, kao što su na primer, mentalni poremećaji i poremećaji ličnosti.

Drugi istraživači (Larsen & Buss, 2010) navode rezultate longitudinalnih istraživanja školske dece koja su pokazala da su deca koja su učitelji na ranom uzrastu označili kao decu sa problemima u ponašanju i koja su bila agresivna, u kasnijim godinama u preko 80% slučajeva iskazali antisocijalno i delinkventno ponašanje (iako su u međuvremenu promenili školsku, a neki i životnu sredinu). U njihovoj anamnezi identifikovane su osobine ličnosti koje ukazuju na poremećaje ličnosti, pri čemu nisu nađeni elementi traumatizacije u primarnoj porodici.

U našoj zemlji, realizovano je obimno istraživanje vršnjackog nasilja u okviru projekta Moja škola – škola bez nasilja, koji je pokrenuo UNICEF u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta Republike Srbije. Osnovni nalaz je potvrdio početnu premisu da postoji izražena pojava vršnjačkog nasilja kod učenika osnovnih škola. Istraživanje je sprovedeno pomoću upitnika na 26 628 učenika od trećeg do osmog razreda u 50 osnovnih škola širom Srbije u proleće 2006. godine i pokazalo je da je u periodu od tri meseca 65.3% učenika, sudeći po njihovim izjavama, doživelo neki oblik vršnjačkog nasilja (procenti se zavisno od škole kreću od 48% do 80%). Ako se analiziraju slučajevi ponovljenog nasilja, onda se 20.7% učenika moglo klasifikovati u žrtve, 3.8% u nasilnike i 3.6% u žrtve/nasilnike. Na nasilje odraslih žalilo se 35.7% učenika, a 42% učenika bili su svedoci verbalne agresivnosti učenika prema nastavnicima. Najčešći oblici vršnjačkog nasilja bili su vređanje (45.6%) i spletkarenje (32.6%).

Ovo istraživanje je takođe pokazalo da su se dečaci nešto češće od devojčica izjašnjavali kao nasilnici i nešto češće su bili izloženi nasilju vršnjaka i odraslih. Stariji učenici su češće bili nasilni i češće su se žalili na nasilje odraslih, dok su uzrasne razlike u izloženosti nasilju bile minimalne (Popadić, Plut 2007:309).

Kada je reč o sveobuhvatnom istraživanju prisutnosti vršnjačkog nasilja u srednjim školama, kod nas takvo jedno istraživanje još uvek nije realizovano. Ali medijski podaci o pojedinim slučajevima nasilja i iskustva obrazovnog kadra škole interno potvrđuju podatak da je isti fenomen takođe prisutan i u srednjim školama i da njegovo ispoljavanje u ovom slučaju prati putanju iz osnovnih škola.

U tom smislu, **osnovni problem** ovog istraživanja odnosi se na registrovanje nasilja između adolescenata srednjoškolskog uzrasta. Osim toga, interesovalo nas je u kakvim relacijama su nasilništvo i prethodno iskustvo viktimizacije, odnosno, stilovi socijalizacije od strane roditelja i škole kao najznačajnijih faktora razvoja adolescentske ličnosti.

Operativni cilj istraživanja bio je da se utvrde relacije između merenih varijabli, odnosno da li i u kojoj meri se potreba za nanošenjem bola (telesnog i emocionalnog) drugoj osobi može dovesti u vezu sa stepenom izloženosti nasilju, disciplinskim merama škole i vaspitnim stilovima roditelja.

Praktični cilj je doprinos izradi mogućih preventivnih programa u odnosu na mladalačku agresivnost.

Teorijski cilj je doprinos eksplanacijama etiopatologije adolescentske agresivnosti.

Osnovna hipoteza istraživanja podrazumeva da postoji značajna tendencija ka vršenju nasilja u adolescentskim, srednjoškolskim grupama.

Posebne hipoteze podrazumevaju da je tendencija ka nasilnom ponašanju u relaciji sa prethodnom viktimizacijom (ranijim trpljenjem nasilja od strane vršnjaka), vaspitnim stilovima roditelja i disciplinskim usmerenjem (efekti nagrade i kazne).

Varijable u ovom istraživanju su u zavisnosti od cilja istraživanja nekada bile zavisne, a nekada nezavisne:

- a) izloženost vršnjačkom nasilju je operacionalno definisana primenom upitnika za merenje tipa nasilja koje je učenik doživeo
- b) tendencija vršenja nasilja je operacionalno definisana primenom upitnika za merenje tipa nasilja koje je učenik vršio
- c) vaspitni stil roditelja je operacionalno definisan primenom upitnika za merenje tipa vaspitnog stila koji roditelji koriste, a podrazumeva "ukrštanje" dve bipolarne dimenzije – afektivne (ljubav) i bihevioralne (kontrola).
- d) disciplinsko usmerenje je operacionalno definisano primenom upitnika za merenje tipa disciplinskih postupaka u školskoj ustanovi

II METOD

Uzorak

Terenski deo istraživanja je sproveden tokom marta 2011. godine. Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 200 ispitanika, učenika prvog, drugog, trećeg i četvrtog razreda srednje škole. Istraživanjem su obuhvaćene dve srednje škole u Beogradu: XII beogradska gimnazija i Srednja turistička škola u Beogradu. Uzorak su činila 102 ispitanika muškog pola (51%) i 98 ispitanika ženskog pola (49%).

Instrumenti

Skala disciplinskog usmerenja (DS – 15)

Ova skala je konstruisana za potrebe ovog istraživanja od strane autora rada. Skala sadrži 15 pitanja, Likertovog tipa, što znači da ispitanik zaokruživanjem broja od 1 do 5 označava u kom stepenu se slaže sa datom tvrdnjom. Putem procene učenika primenom ove skale dobijeni su odgovori na pitanja kakva je disciplina škole tj. obrazovne institucije koju pohađaju. Neka od pitanja koja čine ovu skalu su sledeća: *Disciplina u školi je veoma oštra, Mere kažnjavanja učenika u školi su veoma stroge, Voleo bih kada bi disciplina u školi bila strožija, Plašim se da učinim prekršaj jer znam da ću biti kažnjen, Disciplina na času se razlikuje od profesora do profesora.*

Skala procene vaspitnog stila roditelja (VS – 54)

Ova skala je takođe konstruisana za potrebe ovog istraživanja od strane autora rada. Skala sadrži 4 subskale koje kroz svoj predmet merenja doprinose definisanju vaspitnog postupanja tj. vaspitnog stila roditelja. Svaka subskala sadrži 10 pitanja, Likertovog tipa. Predmeti merenja ovih skala su vaspitno postupanje roditelja u vidu manifestacije *Niske ljubavi, Visoke ljubavi, Niske kontrole i Visoke kontrole*. Date skale su konstruisane pri operacionalnom definisanju da su vaspitni stilovi definisani ukrštanjem dve dimenzije, ljubav i kontrola, čime se dobijaju četiri stila: autoritarni (niska ljubav a visoka kontrola), autoritativni (visoka ljubav i visoka kontrola), permisivni (visoka ljubav i niska kontrola) i indiferentni (niska ljubav i niska kontrola).

Kao poseban dodatak vaspitnog postupanja roditelja kroz skalu *Efektii kazne* (9 pitanja) i *Efektii nagrade* (5 pitanja) ispitivane su posledice kažnjavanja i nagrađivanja deteta. Neka od pitanja koja čine ovu skalu *Efektii kazne* su

sledeća: Kada bih zbog nečega bio kažnjavan u meni se javljala potreba da ne ponavljam to ponašanje, Kada bih zbog nečega bio kažnjavan osećao bih potrebu da se fizički obračunam sa osobom koja me je kaznila, Kao dete kada bih zbog nečega bio kažnjavan osećao bih se jako grešno, Kada bih zbog nečega bio kažnjavan osećao bih se jako tužno. Neka od pitanja koja čine ovu skalu Efekti nagrade su sledeća: Kada bih zbog nečega bio nagrađen osećao sam se srećno, Kada bih zbog nečega bio nagrađen to je značilo da je moje ponašanje ispunilo očekivanja roditelja, Kada bih zbog nečega bio nagrađen osećao sam se ponosno.

Skala procene izloženosti vršnjačkom nasilju (IZN – 15)

Skala procene izloženosti vršnjačkom nasilju je takođe konstruisana za potrebe ovog istraživanja od strane autora rada. Skala sadrži 15 pitanja, Likertovog tipa, i primenom ove skale dobijeni su odgovori na pitanja na koji način i u kojoj meri su učenici tj. ispitanici izloženi vršnjačkom nasilju. Neka od pitanja koja čine ovu skalu su sledeća: Dešavalo se da su me drugi učenici nazivali pogrđnim imenima, Drugi učenici su mi pretili, Drugi učenici su me prisiljavali da uradim nešto što nisam želeo, Dešavalo mi se da su mi drugi učenici uništavali moje stvari, Dešavalo se da su me drugi učenici vređali, Drugi učenici su me prisiljavali da uradim nešto što nisam želeo.

Skala procene tendencije ka vršnjačkom nasilju (VN – 30)

Ova skala je takođe konstruisana za potrebe ovog istraživanja od strane autora rada. Skala sadrži 30 pitanja Likertovog tipa, i primenom ove skale dobijeni su odgovori na pitanja na koji način i u kojoj meri su učenici pokazivali tendenciju ka različitim vrstama nasilnog ponašanja u vršnjačkoj grupi, tj. ka drugim učenicima odnosno svojim vršnjacima. Neka od pitanja koja čine ovu skalu su sledeća: Udario sam učenika (učenicu), šutnuo sam ga ili zaključao u prostoriju i slično, Tukao sam se u školi, Pretio sam onima koji me nerviraju, Vređao sam druge učenike, Dešavalo mi se da prvi namerno udarim druga u školi.

Statistička analiza

Pouzdanost skale je proverena primenom Kronbahovog α koeficijenta. Latentna struktura korišćenih instrumenata ispitivana je faktorskom analizom: metodom glavnih komponenti i Varimax rotacijom sa Kajzerovom normalizacijom. Povezanost između faktora izdvojenih iz upitnika skale ispitivana je bivarijantnom korelacionom analizom, upotrebom Pirsonovog koeficijenta linearne korelacije. Primenom t-testa ispitivana je razlika između grupa definisanih demografskom varijablom pol. Nivo statističke značajnosti bio je određen na nivou $\alpha = 0.05$.

III REZULTATI

Latentna struktura mernih instrumenata ispitivana je primenom faktorske analize. Faktorskom analizom odgovora ustanovljeno je da izdvojeni faktori odgovaraju početnim skalama istraživanja i da su pitanja pretežno grupisana oko početnih tendencija pretpostavki grupisanja varijabli. U daljem toku istraživanja smo tako i posmatrali izdvojene faktore. Kronbahovi alfa koeficijenti su srazmerni broju stavki koje ulaze u dati faktor što objašnjava sniženost datog koeficijenta za određene faktore. Kako je reč o primeni još uvek neafirmisanih mernih instrumenata, za potrebe realizacije ovog istraživanja nivo dobijene pouzdanosti se može smatrati adekvatnim. Kronbahovi alfa koeficijenti za svaki faktor skale pojedinačno su prikazani u Tabeli 1.

Tabela 1 . Pouzdanost skale

Naziv izdvojenog faktora	Kronbahov alfa koeficijent	Naziv izdvojenog faktora	Kronbahov alfa koeficijent
<i>Strogost discipline</i>	0.348	<i>Tendencija reagovanja usled kazne</i>	0.657
<i>Negativan stav prema disciplini</i>	0.307	<i>Efekti nagrade</i>	0.859
<i>Niska ljubav</i>	0.819	<i>Izloženost fizičkom nasilju</i>	0.804
<i>Visoka ljubav</i>	0.802	<i>Izloženost emotivnom nasilju</i>	0.884
<i>Visoka kontrola</i>	0.746	<i>Fizičko nasilje</i>	0.882
<i>Niska kontrola</i>	0.649	<i>Verbalno - socijalno nasilje</i>	0.839
<i>Emotivno osećanje usled kazne</i>	0.776	<i>Antinasilje</i>	0.449

Prikaz statistički značajnih korelacija faktora skale disciplinskog usmerenja (DS – 15) sa faktorima skale tendencije ka vršnjačkom nasilju (VN – 30) dat je u Tabeli 2.

Tabela 2. Linaerana povezanost disciplinskog usmerenja i tendencije ka vršnjačkom nasilju

		Fizičko nasilje	Antinasilje	Verbalno – socijalno nasilje
Strogost discipline	r	-0.080	0.133	-0.139
	p	0.258	0.060	0.050
Negativan stav	r	0.161	-0.006	0.292
	p	0.022	0.933	0.001

r – Pirsonov koeficijent linearne korelacije

p – nivo statističke značajnosti

Dobijene korelacije govore o tome da je negativan stav učenika prema disciplini u školi statistički značajno povezan sa tendencijom ispoljavanja verbalno – socijalnog nasilja kao i fizičkog nasilja. Pri tom negativan stav prema disciplini u školi potkrepljuju stanovišta (iskazana kroz odabrane ajteme) da "ako imaš moćne roditelje možeš da se ponašaš kako hoćeš", "kriterijumi kažnjavanja nisu isti za sve učenike" i "u školi danas može da se radi sve jer takva su vremena". Takođe statistički značajna korelacija strogosti školske discipline i ispoljavanja verbalno – socijalnog nasilja koja je negativna ukazuje na to da sa strožijom disciplinom opada sklonost ka izražavanju verbalnog i socijalnog nasilja. Indikativno je i to da primena strožije taktike u ophođenju sa učenicima ne korelira sa fizičkim nasiljem. Dakle, ukoliko učenik dolazi sa stavom da mu je sve dozvoljeno i da ima pravo na to, i pored toga što je u školi strožija kontrola, on u manjoj meri verbalno maltretira drugove, ali ga to ne sprečava da ih telesno ugrožava.

Prikaz statistički značajnih korelacija faktora skala vaspitnih stilova roditelja (VS – 54) sa faktorima skale tendencije ka vršnjačkom nasilju (VN – 30) dat je u Tabeli 3.

Tabela 3. Linaerana povezanost vaspitnih stilova roditelja i tendencije ka vršnjačkom nasilju

		Fizičko nasilje	Antinasilje	Verbalno – socijalno nasilje
Niska ljubav	r	0.253	0.068	0.229
	p	0.001	0.338	0.001
Visoka ljubav	r	-0.370	0.143	-0.370
	p	0.001	0.044	0.001
Visoka kontrola	r	0.109	0.163	0.135
	p	0.126	0.021	0.056
Niska kontrola	r	0.236	-0.152	0.284
	p	0.001	0.032	0.001

r – Pirsonov koeficijent linearne korelacije

p – nivo statističke značajnosti

Dobijene korelacije ukazuju na to da na tendenciju ka fizičkom i verbalno – socijalnom nasilju značajno utiče nedovoljno ispoljavanje ljubavi i kontrole samih roditelja. Tu činjenicu dodatno potvrđuju i dobijene negativne korelacije manifestacije visoke ljubavi i tendencije ka vršnjačkom nasilju. Sa ispoljavanjem veće ljubavi, pažnje i emocija opada tendencija ka ispoljavanju nasilja. S druge strane, niska kontrola roditelja značajno je povezana sa fizičkim i psihološkim nasiljem koje njihova deca slobodno ispoljavaju prema vršnjacima, uz istovremeno, slabo razvijeno osećanje tolerancije. Izgleda da uskraćivanje emocija i komunikacije sa decom, kao i prepuštenost dece sebi samima, omogućava razvoj tendencije ka primeni fizičke sile ili verbalnog napada kao sredstva dolaska do određenog cilja. Interesantno je da visoka kontrola od strane roditelja ne korelira značajno sa ispoljavanjem nasilja uopšte, ali korelira i sa antinasilnim stavom dece.

Prikaz statistički značajnih korelacija faktora koji su se definisali kao posledica nagradi i kazni, kao elementa vaspitnog stila roditelja i tendencije ka vršnjačkom nasilju skale tendencije ka vršnjačkom nasilju (VN – 30) dat je u Tabeli 4.

Tabela 4. Linaerana povezanost posledica nagradi i kazni, kao elementa vaspitnog stila roditelja i tendencije ka vršnjačkom nasilju

		Fizičko nasilje	Antinasilje	Verbalno – socijalno nasilje
Tendencija ka fizičkom reagovanju	r	0.339	-0.118	0.445
	p	0.001	0.096	0.001
Emotivno osećanje	r	-0.004	0.129	-0.016
	p	0.958	0.069	0.819
Pozitivni efekti nagrađivanja	r	-0.244	0.245	-0.183
	p	0.001	0.001	0.010

r – Pirsonov koeficijent linearne korelacije

p – nivo statističke značajnosti

Dobijeni rezultati ukazuju na to da je primena telesne kazne od strane roditelja direktno proporcionalna sa tendencijom ispoljavanja i fizičkog i verbalnog nasilja njihovog deteta prema drugoj deci. Isti tip ponašanja se identifikuje i kod dece koja nisu doživela subjektivni osećaj gratifikacije. Oni učenici koji su kao deca dobijali batine ili šamaranje, za učinjene greške u ponašanju, razvili su sličan interpersonalni obrazac: oni svoj socijalni i lični status definišu količinom moći i kontrole koje zauzimaju u odnosu na druge. Učenici koji smatraju da nisu bili adekvatno nagrađivani za određene postupke, te nisu uspeli da razviju pozitivno osećanje sreće i zadovoljstva, takođe su razvili tendenciju ka fizičkom i verbalno – socijalnom nasilju. Ukoliko osećanje zadovoljstva i sreće koje je sasvim prirodno u situaciji nagrađivanja izostaje, a pri tome za njega postoje potuno legitimni razlozi, onda se razvija tendencija ka nasilnom ponašanju. Izostavljeno osećanje ponosa i samopouzdanja se kompenzuje kroz naučeni porodični obrazac, a to je nanošenje bola drugima, objektiviziranjem i dehumanizacijom žrtve (što si ti manji i beznačajniji, ja sam veći i više vredim).

Prikaz statistički značajnih korelacija faktora skale izloženosti vršnjačkom nasilju (IZN – 15) sa faktorima skale tendencije ka vršnjačkom nasilju (VN – 30) dat je u Tabeli 5.

Tabela 5. Linearna povezanost izloženosti vršnjačkom nasilju i tendencije ka vršnjačkom nasilju

		Fizičko nasilje	Antinasilje	Verbalno – socijalno nasilje
Izloženost fizičkom nasilju	r	0.359	0.032	0.337
	p	0.001	0.653	0.001
Izloženost emotivnom nasilju	r	0.255	0.020	0.267
	p	0.001	0.776	0.001

r – Pirsonov koeficijent linearne korelacije

p – nivo statističke značajnosti

Dobijene korelacije ukazuju da sa porastom stepena izloženosti vršnjačkom nasilju bilo kog tipa raste i tendencija ka ispoljavanju sopstvenog nasilja prema drugima. Time se potvrđuje jedna od najstarijih premisa da je proces zlostavljanja kružni proces u kome onaj koji je bio žrtva traži žrtvu, čime "odigrava" svoju traumu. Interesantno je da deca žrtve nisu razvile osećanje empatije i tolerancije (antinasilni stav), nego su preuzela ulogu zlostavljača, identifikovanjem sa onim koji je njih viktimizirao.

Primenom t – testa ispitivana je razlika između grupa definisanih demografskom varijablom pol. Uočeno je da se učenici razlikuju u odnosu na učenice jedino kada je reč o tendenciji ka fizičkom nasilju. Vrednost t – testa u ovom slučaju, u slučaju pretpostavljene jednake varijanse iznosi 6.469 a u slučaju pretpostavljene nejednake varijanse iznosi 6.651 pri čemu su stepeni slobode 198 (df=198). Time se potvrđuju raniji nalazi da u vršenju fizičkog nasilja prednjače dečaci, dok su devojčice u većoj meri sklone verbalnom, socijalnom i psihološkom nasilju (one ogovaraju, prave spletke, izopštavaju iz grupe, stigmatizuju i sl). Nalaz je potpuno u skladu sa psihofiziološkim polnim razlikama o kojima se govori kako u klasičnoj psihološkoj literaturi (Adler, Erikson), tako i u psioevolucionim i kognitivističko bihevioralnim teorijama ličnosti.

Ispitivanjem povezanosti uzrasta ispitanika i ostalih faktora ustanovljeno je da usled porasta godina opada doživljaj strogosti discipline učenika ($r = -0.267$, $p = 0.001$). Takođe uočeno je i da sa porastom godina učenika opada nivo kontrole kojoj su izloženi ($r = -0.172$, $p = 0.015$). I ovaj nalaz je u saglasnosti sa nekim ranijim, a objašnjava se međusobnom adaptacijom dece na školski sistem, odnosno školskog osoblja na ličnost učenika (nastavnici jednostavno "prepoznaju" učenike i obrnuto, čime se modifikuje i ponašanje).

IV DISKUSIJA

Rezultati istraživanja pokazuju da kada je reč o izloženosti vršnjačkom nasilju 40% učenika tvrdi da se dešavalo da su drugi učenici pričali laži o njima, 28% da su ih nazivali pogrdnim imenima, 23% da su ih vređali i ismevali, 33.5% da su pokušavali druge da okrenu protiv njih, 3.5% da su dobili batine u školi, 10% da su im uništavali stvari i 6% da su ih prisiljavali da urade nešto što nisu želeli. Dati podaci pokazuju znatno veću izraženost verbalnog tj. socijalnog nasilja (tkz. *vršnjački mobing*) u odnosu na izloženost fizičkom nasilju.

Kada je reč o tendenciji vršenja nasilja, rezultati istraživanja pokazuju da je 17.5% učenika udarilo drugog učenika, zaključalo u prostoriju ili slično, 15.5% je pretilo i zastrašivalo drugog učenika, 13.5% je nasrnulo na druga ili drugaricu, 24.5% se tuklo u školi, 6% uzelo novac ili druge stvari od učenika, 13.5% vređalo nastavnika, pretilo ili vikalo na njega.

Ovi rezultati potvrđuju početnu hipotezu da u beogradskim srednjim školama postoji izražena pojava vršnjačkog nasilja, s tim da je primena fizičkog nasilja prisutna u nešto manjem obimu u odnosu na verbalno, psihološko i socijalno. Isto tako, utvrđeno je da će se fizički napad odigrati bez obzira na primene disciplinskih mera (za razliku od verbalnog i socijalnog, na primer), i da ga pretežno čine mladići.

Dobijeni rezultat možemo i drugačije prezentovati: ukoliko uporedimo navedene dve grupe podataka, onih koji trpe i onih koji čine nasilje, možemo zaključiti da učenici u većoj meri prepoznaju (ili su skloni da priznaju) verbalno nasilje (bilo da su žrtve ili da ga čine), nego da su žrtve fizičkog nasilja. Tako na primer, četvrtina svih ispitivanih učenika izjavljuje da se tuklo u školi, a samo 3,5% izjavljuje da su dobili batine (logično pitanje bi bilo – koga su tukli). Ovaj nalaz možemo tumačiti na dva načina:

Prvo, mali broj mladih koji prijavljuje da je trpelo fizički napad potvrđuje neke ranije nalaze da je manji broj dece koja su socijalno anksiozna, povučena i koja "kao magnet" privlače nasilnike. Moguće je i da se ostala deca koja su bila izložena ovom tipu nasilja stide da priznaju da su tako nešto doživela, jer su i inače odbačeni, izolovani ili povučeni, što je u saglasnosti sa teorijskim i istraživačkim nalazima bergenske studije (opisane u uvodu). Takođe, treba imati u vidu i to da žrtve jednostavno "ne žele" da vide da su zlostavljane, nego racionalizuju takva ponašanja, smatrajući ih delom "igre". Podaci iz tabele broj 5 ukazuju na to da se ova deca kasnije pojavljuju u ulozi onih koji vrše nasilje.

Drugo, daleko veći broj mladih prijavljuje da je vršilo fizički napad, što znači da se oni ponose tim činom i smatraju ga uobičajenim stilom ponašanja. Time se potvrđuju naša ranija razmatranja o tome da se u današnjem (sub)kulturalnom, adolescentskom miljeu, u skladu sa opštim društvenim trendovima, propagira i usvaja ideologija moći i kontrole koja se stapa sa uobičajenim juvenilnim kodeksom. U tom smislu, mladi smatraju da je "prirodno" da oni koji sebe smatraju jakim i posebnim fizički terorišu slabe (pogledati tabelu 5). Verovatno da mlaka i neodgovarajuća društvena reakcija, prvenstveno roditeljska, a potom i ostalih institucija, potkrepljuje nasilnički obrazac komunikacije.

S druge strane, veliki broj mladih izjavljuje da su bili žrtve psihološkog nasilja, što znači da ili ih mnogo više pogađa atak na njihovu ličnost, ili se manje stide da to priznaju. Psihološko nasilje, koje je skrivenije, podmuklije, teže se kontroliše, je nešto što mladi odlično prepoznaju i teže doživljavaju. Paradoks je u tome da se ovom nasilju ne pridaje toliki značaj u reakciji odraslih.

Tako na primer, Ajzenk razmatrajući problem maloletničke delinkvencije, naglašava da je jedan od glavnih razloga antisocijalnog ponašanja primena nesrazmernih kazni u odnosu na tip ponašanja. S obzirom da nasilnici kao ekstrovertne osobe ne reaguju ili slabo reaguju na kaznu i da u većoj meri reaguju na nagradu (razlog je u neurofiziološkoj prirodi ove dimenzije ličnosti), onda se odsustvo primene adekvatne mere doživljava kao nagrada za neprilagođeno ponašanje, čime se ono podstiče.

S obzirom da su roditelji prvi agens socijalizacije, mi smo pretpostavili da određeni vaspitni stilovi roditelja, odnosno stepen pažnje, tolerancije i ljubavi koju kombinuju sa postavljenim kriterijumima kontrole svojih naslednika, značajno koreliraju sa nasilničkim ponašanjem adolescenata.

Naši nalazi pokazuju da postoji visoka i statistički značajna korelacija između autoritarnog stila vaspitanja i spremnosti na nasilništvo kod mladih ($r = 0.604$, $p = 0.001$). Kao što smo ranije naveli, ovaj stil podrazumeva postavljanje visokih ciljeva deci uz visok stepen kontrole i slabo ili retko izražavanje ljubavi i podrške. Ako imamo u vidu da se procesom socijalizacije formatiraju dominantne crte ličnosti koje tokom odrastanja kreiraju životni stil, jasno je da emocionalna hladnoća i rigidnost vode isto takvim oblicima ponašanja. U nekim ranijim istraživanjima (Milenković, Hadzi-Pešić, 2006) relacija osobina ličnosti i vaspitnih stilova roditelja, utvrđeno je da autoritarni stil značajno korelira sa visokim skorovima na dimenzijama psihotocizma i neuroticizma (operacionalno definisane primenom Ajzenkovog PEN modela).

Todosijević (1991) u svom radu navodi podatke nekih anglosaksonskih istraživanja o povezanosti između agresivnosti dece i stilova roditelja, gde je najveći procenat (41,7% dečaka i 38,1% devojčica) agresivne dece vaspitavan metodama koje podrazumevaju visoku toleranciju i oštro kažnjavanje; nešto manji procenat (25,3% dečaka i 20,6% devojčica) je vaspitavan primenom visoke tolerancije i slabim kažnjavanjem; niska tolerancija i oštro kažnjavanje (odgovara autoritarnom stilu) korelira sa agresivnošću dece u još manjem procentu (20,4% kod dečaka i 19,1% kod devojčica), dok četvrti stil, niska tolerancija i niska kontrola u najmanjoj meri korelira sa agresivnošću. Zaključak je da veći efekat na sublimaciju agresivnosti kod dece ima afektivna komponenta vaspitanja, dok se za bihevioralnu komponentu vaspitanja može reći da ima upravo suprotan efekat: deca uče da je poželjno ponašanje ono koje podrazumeva visoku kontrolu i fizičko kažnjavanje.

Na Fakultetu za pravne i poslovne studije u Novom Sadu rađeno je nekoliko istraživanja na sličnu temu i dobijeni su identični nalazi: autoritarni stil visoko korelira sa visokim skorovima na dimenzijama psihoticizma i neuroticizma kod dece i adolescenata, dok je agresivnost bila najslabije izražena kod dece koja su umereno obasipana pažnjom i ljubavlju i koja nisu bila strogo kontrolisana od strane roditelja. Neki rezultati su pokazali i da su najmanje agresije ispoljavala deca koja su bila prepuštena sama sebi, odnosno, koja nisu od roditelja dobijala ni emocionalnu podršku ni bihevioralni *feed back*. Pretpostavka istraživača je bila da su to upravo deca koja se osećaju izolovanom i koja su često žrtve nasilnika.

Takođe, istraživanja (Todorović, 2005:88) govore da afektivna komponenta vaspitnog stila (emocionalna toplina i oca i majke) značajno korelira sa nestabilnim samopoštovanjem adolescenata. Utvrđeno je da nedoslednost, niska kontrola i niska zaštita od strane oca ima posebno značajnu ulogu u formiranju dečjeg identiteta.

U našem istraživanju utvrđeno je⁴ da se u domaćoj sredini još uvek koristi batina kao omiljeno bihevioralno sredstvo vaspitanja, a potom uskraćivanje nagrade (šamar kao kazna $M = 1.80$, $SD = 1.25$, zabrane da se igraju $M = 1.72$, $SD = 1.21$). Registrovana je i visoka tendencija roditelja da budu ravnodušni na mnoge postupke dece ($M = 1.96$, $SD = 1.22$).

Često fizičko kažnjavanje se posmatra i kao oblik komunikacije, koja iako je patološka, ima za cilj očuvanje porodice (Braun, 1980:40), kako se navodi u literaturi. Ovaj nalaz subsumira čuvenu i često citiranu narodnu

⁴ pogledati rezultate deskriptivne statistike

izreku "Batina je iz raja izašla". Alternativna objašnjenja za prisutnost primene fizičkog kažnjavanja su takođe verovanje u opravdanost nasilja, niska moć žrtve, visoka tolerancija okoline na nasilje i učenje po modelu (Višnjevac – Fink, 2006:465). Uostalom, primena nagrade i kazne kao sastavnih činilaca procesa vaspitanja i učenja razmatrana je u psihologiji relativno često i sa različitih aspekata. Međutim, novija istraživanja, posebno kada je reč o problemu maloletničke delinkvencije, pokazuju da se izdvaja još jedan, sve prisutniji porodični model, a to je indiferentnost roditelja u odnosu prema svojoj deci.

Iz ugla psihopatologije, radi se o vrlo opasnom načinu komunikacije koji dovodi do značajnih deformiteta selfa uzrokujući širok dijapazon *self – seeking* ponašanja, među kojima su makijavelizam, narcizam i subklinička psihopatija (crni trijas ličnosti). Dinamika se slikovito i jednostavno opisuje sledećim obrascem: pošto me niko ne voli ili ne primećuje, ma šta da radim, onda ću se ja sam voleti. Tako dolazi do preterane libidinozne investicije u sopstveni ego, koji narasta i pumpa se sve do osećanja onipotencije, grandioznosti, što uz slabo razvijen super ego, uzrokuje amoralnost i agresivnost kao sredstvo kojim se potvrđuje sopstveno postojanje i moć.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja ukazuju da je u beogradskim srednjim školama evidentan problem nasilničkog vršnjačkog ponašanja (*bullying*) i da se osim fizičkog, može govoriti o raširenoj pojavi vršnjačkog mobinga (psihološkom, verbalnom i socijalnom nasilju). Razumljivo je da se o prvom tipu nasilja više izveštava i da postoji veći stepen istraživačkog interesovanja, jer za posledicu ima teške telesne povrede ili smrtni ishod. Emocionalne traume, koje nesumnjivo oblikuju adolescentski *self* i celokupnu konativnu dimenziju mladih, a koje su posledica psihološkog, verbalnog i socijalnog nasilja su u drugom planu (eventualno se razmatraju kao sastavni deo fizičke agresije). Jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je da ukaže na to da je vršnjački mobing intezivan, permanentan i da podrazumeva veći broj žrtava nego fizičko nasilje, te je neophodno promeniti eksplorativne direkcije.

Kao i u većini ranijih istraživanja, potvrđeno je da su mladići skloni ispoljavanju fizičke dominacije i nanošenju telesnih povreda, dok su devojke sklone ostalim vidovima nasilja. Takođe, potvrđeni su raniji nalazi da se tendencija ka vršenju nasilja u osnovnim školama razvija i u srednjoj školi.

Implikacije dobijenih nalaza:

1. Porodica kao agens juvenilnog nasilja:

Sa vršenjem nasilja značajno su povezani nedostatak ljubavi, pažnje i adekvatnog emocionalnog odnosa sa roditeljima. Izgleda da se kao najrizičniji faktor u razvoju nasilništva izdvaja kombinacija niske ljubavi i slabe kontrole, odnosno indiferentnost i zanemarivanje dece. Poigravanje sa emocijama dece ima teže i dugoročnije posledice u formiranju ličnosti dece nego primena bihevoranalnih metoda. Poseban preventivni značaj ima afektivna komponenta u porodičnoj razmeni, dok se bihevoralna može smatrati pomoćnom. Fizičkim kažnjavanjem dece ili izostavljanjem nagrade za nešto što su dobro uradila, postiže se skoro isti efekat – razvija se model komunikacije koji dete usvaja kao jedini moguć i socijalno poželjan. Pitanje na koje nismo odgovorili jeste da li i na koji način afektivno – bihevoralni tip vaspitanja doprinosi tome da dete prihvati ulogu žrtve: sebe definiše kao submisivnu, nedovoljno spremnu, plašljivu i trpljivu osobu – ili vrši aktivnosti kojima provocira druge, zahtevajući bilo kakav oblik komunikacije, makar i agresivan.

2. Škola kao agens juvenilnog nasilja:

Primena disciplinskih mera koje podrazumevaju visoku kontrolu, disciplinu, donekle ublažava vršenje verbalnog i socijalnog nasilja među srednjoškolicima, odnosno, one ga odlažu za vannastavno "druženje". S obzirom da ga vrše uglavnom devojke, moglo bi se reći da školski autoritet deluje prvenstveno na njih. Kada je reč o fizičkim napadima i maltretiranjima, paradoksalno ali istinito je da pretnja disciplinskim merama nema efekta. Ukoliko učenik dolazi u srednju školu kao već formirana ličnost koja je dobrim delom izgradila nasilni i onipotentni konativni stil, ništa ga u školi ne može sprečiti.

3. Izloženost nasilju:

Visoka tendencija žrtava da kasnije preuzmu ulogu nasilnika ili onih koji u njemu učestvuju, potvrđuje poznate premise o tome da postoji moralni defekt društva u celini, a ne samo škole ili porodice kao institucija. Sve dok se nasilje popularizuje, a nasilnici ne kažnjavaju adekvatno, ovaj stil ponašanja će se smatrati socijalno poželjnim. Kao alternativa društvenoj reakciji koja se odnosi na delovanje kroz školski sistem, a koja je zasada edukativnog tipa, može se govoriti o sublimaciji agresivnosti kroz sportske ili neke druge aktivnosti (ukoliko je škola spremna da se odrekne profita).

Ako imamo u vidu ranija istraživanja etiologije maloletničke delinkvencije a koja potvrđuju priličnu terapijsku rezistentnost ovog tipa ličnosti, alternativa jeste radna terapija.

U odnosu na status žrtve, rekli bi smo da je odnos društva prema viktimiziranoj deci inadekvatan. Pogrešna premisa da će se samo modifikacijom ličnosti učenika – nasilnika (njihove agresije) smanjiti broj ozleđene dece, je samo jedan od razloga ovakvog stanja.

Razmatranje konsekvenci nalaza u odnosu na sprečavanje ili kažnjavanje nasilja prevazilazi okvire ovog rada i zahteva dodatna istraživanja, naročito kada budu dostupni statistički nalazi primene projekta *Škole bez nasilja*.

REFERENCE

- (1) Braun, S. (1980) Some family matters that affect young children. *Early Childhood Education Journal*, vol. 9, no. 3
- (2) Coloroso, B. (2004) *The Bully, the Bullied and the Bystander*, Harper Resource, An Imprint of HarperColins Publishers, NewYork
- (3) Larsen, R.J., Buss, D.M. (2008) *Psihologija ličnosti*, Zagreb: Naklada Slap
- (4) Milenković, A., Hadzi-Pešić, M. (2006) Povezanost vaspitnih stilova roditelja, ekstraverzije - introverzije i asertivnosti, Niš, *Godišnjak za psihologiju*, vol.4, br. 4 -5
- (5) Olweus, D. (1983) Low School Achievement and Aggressive Behaviour in Adolescent Boys. In D.Magnusson and V. Allen (Eds.), *Human Development. An interactional Perspective*. New York: Academic Press
- (6) Olweus, D. (2001) *Olweus' core program against bullying and antisocial behavior: A teacher handbook*. HEMIL-senteret, Universitetet i Bergen, N-5015 Bergen, Norway.
- (7) Olweus, D. (2002) A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, Vol. 60
- (8) Pepeljak, S., Suljak, E., Ahmetović, M. (2006) *Rezultati istraživanja o pojavnim oblicima nasilja među decom u osnovnim školama na području Tuzlanskog kantona i općina Travnik, Srebrenica i Bijeljina*, Udruženje Vesta
- (9) Popadić, D., Pluž, D. (2007) Nasilje u osnovnim školama u Srbiji - oblici i učestalost. *Psihologija*, vol. 40 no. 2.
- (10) Samardžić, S., Nikolić, G., Grbeša, G., Simović, M., Milenković, T. (2010) Povezanost nepovoljnih iskustava u detinjstvu sa psihijatrijskim poremećajima i agresivnošću kod odraslih. *Vojnosanitetski pregled*, vol. 67 no. 8.

- (11) Sinobad, S. (2005) Obeležja vršnjačkog nasilja u školama, www.doiserbia.nb.rs
- (12) Todorović, J. (2005) Porodični činioci stabilnosti samopoštovanja adolescenata. Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, vol. 37, no.1.
- (13) Todosijević, B. (1991) Percepcija vaspitnih stilova, moralnosti i bazičnih dimenzija ličnosti Ajzenkovog teorijskog sistema, diplomski rad, Novi Sad: Filozofski fakultet
- (14) Višnjvac – Fink, D. (2006) Mehanizmi prevladavanja stresa kod dece koja su često fizički kažnjavana. Pedagoška stvarnost, vol. 52, no. 5 – 6.

PEER VIOLENCE – BULLYING AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

Bullying (Eng. bullying) refers to any form of violence, physical or mental. The problem of this study was to examine the relationship between the disciplinary orientation, educational style of parents and exposure to peer violence on the occurrence of aggression, or bullying among young people in high schools. Except the detection of hypothetical relations, the aim was to contribute to the development of educational and therapeutic programs in working with adolescents, both with those who commit violence, and those who suffer. The research included 200 high school students living in Belgrade, both males and females, aged between 15 and 19 years. Measuring instruments used in this research are made by the author of this research for the purpose of the research. Data were statistically analyzed using factor analysis, and then extracted factors were correlated with Pearson's model. The obtained results have proven that there is a high degree of physical and verbal violence among high school students, also that physical violence is mostly done by boys and verbal and social by girls. It was found that violent behavior is in significant correlation with previous victimization. Also, the affective component is more important for forming violent identity than behavioral, and that the effects of punishment and lack of gratification have a similar effect. Disciplinary actions at school are correlating with verbal and social violence, but not with the physical.

KEY WORDS: bullying / educational style of parents / disciplinary orientation